

УДК 343.7:8

Л. Ю. Тимофєєва,

канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінального права, науковий співробітник науково-дослідної частини Національного університету «Одеська юридична академія», адвокат

КАТУВАННЯ ТА НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто проблеми пов'язані з катуванням та нелюдським поводженням в контексті сучасної практики Європейського суду з прав людини. Проаналізувавши деякі рішення Європейського суду з прав людини, в яких встановлено порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), виокремлено форми катування та нелюдського поводження. Серед них зокрема наступні: неналежне слідкування, неналежне поводження із засудженими, неналежне медичне слугування засуджених, загрози катування, ігнорування заяв щодо загрози катування чи неналежного поводження та ін.

Було встановлено, що, незважаючи на численні рішення Європейського суду з прав людини проти України, як окремі норми законодавства, так і практика їх застосування продовжують суперечити положенням Конвенції, зокрема статті 3. Встановлено, що проблема поводження з людьми правоохоронними органами та іншими представниками держави є нагальною та системною.

В роботі запропоновано запозичити деякий європейський досвід щодо забезпечення реального механізму захисту прав та свобод людини, зокрема від катувань та нелюдського поводження. Необхідне реформування в частині забезпечення реальної участі потерпілих у кримінальних провадженнях та застосуванні заохочувальних заходів, а також практики відшкодування шкоди потерпілим. З урахуванням супутніх обставин, ненадання потерпілому реальної можливості брати участь у кримінальному провадженні, а також відсутність інформування потерпілих щодо ходу розслідування запропоновано розглядати як нелюдське поводження в розумінні ст. 3 Конвенції. Запропоновано також зміни до КК України в частині встановлення кримінальної відповідальності за катування шляхом бездіяльності.

Ключові слова: практика Європейського суду з прав людини, застосування Конвенції, права та свободи людини, принцип пропорційності, принцип законності, катування, нелюдське поводження.

Постановка проблеми. Конвенція з захисту прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) стала займати вагоме місце в практиці застосування кримінального права України та кримінально-правовій доктрині. Численні порушення статті 3 Конвенції вимагають системного реагування держави та відповідних змін як у законодавство, так і змін практики правозастосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Г. Н. Телесніцький розглянув особливості кримінальної відповідальності за катування у порівняльно-правовому аспекті¹. Е. В. Шишкіна запропонувала розглядати поняття «жорстоке» і «нелюдське поводження» як синоніми та «неналежне поводження» як позначення всіх видів, що підпадають під кваліфікацію такого поводження². Л. І. Скрекля розглянула жорстокість як наскрізне кримінально-правове поняття³. Л. А. Наконечна розглянула насильство як наскрізне кримінально-правове поняття⁴. Крім того, окремі аспекти проблематики катування та нелюдського поводження досліджували: В. О. Гацелюк, М. М. Гнатовський, В. В. Мицик, В. О. Туляков, М. І. Хавронюк, С. В. Хилюк, Д. В. Ягунов. Разом з тим, ще залишились питання, зокрема методологічного характеру, які потребують уваги та дослідження.

Метою дослідження є удосконалення законодавчих кримінально-правових норм, а також практики правозастосування із урахуванням положень Конвенції.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 3 Конвенції («Заборона катування») нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

---

¹ Телесніцький Г. Н. Кримінальна відповідальність за катування: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. акад. внутр. справ. К., 2013. 20 с.

² Шишкіна Е. В. Концепція заборони неналежного поводження з людиною та її еволюція в діяльності Ради Європи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11; Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2009. С. 7.

³ Скрекля Л. І. Жорстокість як наскрізне кримінально-правове поняття: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2014. 18 с.

⁴ Наконечна Л. А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2016. 18 с.

Ця стаття закріплює абсолютне право, тобто держава за жодних умов не може відступити від положень ст. 3 Конвенції. Це означає, що катування не може бути вчинено для розслідування іншого злочину чи злочинів, попередження вчиненню нових злочинів та ін. Катування чи нелюдське поводження неприйнятно для правової демократичної держави за жодних умов. За цією статтею неможлива дерогація під час надзвичайної ситуації (ст. 15 Конвенції).

Разом з тим, є певні розбіжності у розумінні катування українським законодавцем та у практиці ЄСПЛ.

Кримінальна відповідальність за катування передбачена ст. 127 КК України. Г. Н. Телесницький зазначає, що за КК України цей злочин може бути вчинений тільки шляхом дії, тоді як Конвенція ООН проти катувань уживає словосполучення «чи з їх мовчазної згоди», тобто орієнтує на те, що аналізоване посягання може вчинятися і шляхом бездіяльності⁵. Катування може вчинятися і шляхом бездіяльності, оскільки мучення (наприклад, позбавлення їжі, пиття тощо) є однією з ознак об'єктивної сторони цього діяння та відображено у практиці ЄСПЛ. Ці положення невраховані українським законодавцем незважаючи на численні зміни до ст. 127 КК України та приведення її у відповідність із Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р.

Загрози громадянам. Держава має відреагувати не тільки на безпосереднє катування, але також на загрози громадянам. Загроза катування вже утворює нелюдське поводження. Погроза з боку поліцейських застосувати катування до затриманої особи порушує статтю 3 Конвенції може розглядатись як нелюдське поводження. Крім того, при встановленні порушення статті 3 Конвенції у формі поводження, що принижує гідність, також береться до уваги наявність наміру образити чи принизити потерпілу особу.

---

⁵ Телесницький Г. Н. Кримінальна відповідальність за катування: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. акад. внутр. справ. С. 241.

В практиці ЄСПЛ можна знайти відображення різноманітних проявів порушення ст. 3 Конвенції. У модельній справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» 1978 р. встановлено техніки та прийоми, які можуть вважатись катуванням чи нелюдським поведженням у контексті ст. 3 Конвенції.

Цікавою формою порушення державою ст. 3 Конвенції є «мовчання». Зокрема це стосується справи ЄСПЛ «Кіпр проти Туреччини», заява № 25781/94 від 10 травня 2001 р. Військові операції призвели до значних людських втрат, широкомасштабних арештів та утримання під вартою і призвели до розлучення сімей. Загальна гнітюча тоді обстановка ще живе у пам'яті родичів осіб, щодо долі яких влада так і не дала жодних пояснень. Суд вважає, що мовчання влади держави-відповідача, враховуючи реальну стурбованість родичів безвісти зниклих осіб, має досить жорстокий характер, що може кваліфікуватися як нелюдське поведження за статтею 3 Конвенції (п. 157 рішення). Суд також нагадує, що суть порушення полягає не стільки в самому факті «зникнення» члена сім'ї, скільки в реакції влади та її ставлення до ситуації, що виникла, коли її повідомили про цей факт. Це особливо стосується останніх, тому що родич може прямо заявити про те, що є жертвою дій влади (див. Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Çakıcı проти Туреччини», за скаргою № 23657/94, § 98, 1999-IV) (п. 156 рішення)⁶. Тобто, в одних випадках мовчання є правом громадянина. У випадку обов'язку держави інформувати громадян про певні події, мовчання та ненадання інформації за певних умов є порушенням положень Конвенції.

Порушенням ст. 3 Конвенції суд визнає також *дискримінаційне поведження* з боку держави на підставі приналежності до певної раси, наприклад в справі «Молдаван та інші проти Румунії», заява № 64320/01 від 12 липня 2005 р. У вересні 1993 р. між селянами ромського та неромського походження виник конфлікт. Несамовиті від гніву селяни підпалили хатину, в якій

---

⁶ Кіпр проти Туреччини: справа Європейського суду з прав людини від 10 травня 2001 р., заява № 5781/94. URL: <https://rm.coe.int/16806b5964> (дата звернення: 15.10.2020).

сховалися роми. Один з них живцем згорів у хатині. Селян ромського походження, які намагались утекти, розлючені люди наздогнали і забили до смерті. Заявники стверджували, що поліція заохотила натовп до знищення інших ромських помешкань. До наступного дня 13 хатин було зруйновано. Серед них були будинки заявників. У вересні 1995 р. провадження у кримінальній справі щодо працівників поліції було закрито. Зауваження деяких представників влади щодо чесності заявників та їх способу життя, висловлені без жодних обґрунтувань, були, на думку Суду, очевидною *дискримінацією*. У зв'язку з цим Суд нагадав, що саму дискримінацію за ознакою раси можна розглядати як поведження, яке принижує людську гідність, і тому така дискримінація є порушенням ст. 3 Конвенції. Суд дійшов висновку, що умови проживання заявників упродовж останніх 10 років та їх расова дискримінація з боку представників влади, власне, тих осіб, обов'язком яких є зарадити горю потерпілих, були поведженням, яке принижувало гідність заявників. Тому Суд постановив, що було порушено ст. 3 Конвенції⁷.

Громадяни не мають бути піддані неналежному поведженню, тим паче з боку держави, яка має забезпечувати захист та охорону прав і свобод людини.

Ефективне розслідуванні порушень. Позитивні зобов'язання держави полягають не тільки в законодавчому забезпеченні охорони прав людини, але також ефективному розслідуванні порушень таких прав. Тобто процесуальний і матеріальний контекст Конвенції тісно взаємопов'язані. Обов'язок ефективного розслідування катувань ЄСПЛ виводив зі статей 3 та 13 Конвенції.

Зобов'язання розслідування покладеного на державу стосується не стільки результату, скільки процедури та засобів, які держава вжила для розслі-

---

⁷ Молдаван та інші проти Румунії: справа Європейського суду з прав людини від 12 липня 2005 р., заява № 64320/01. *Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини*. URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/68c2bdf26e4455ec22576c400367f66?OpenDocument&Click> (дата звернення: 15.10.2020).

дування⁸. В даному випадку додержання законної процедури є складовою та невід'ємною частиною принципу законності.

Якщо катування було здійснено під наглядом держави, держава має розслідувати, встановити та притягти до кримінальної відповідальності винуватих, а також відшкодувати шкоду потерпілому.

Неприйнятною є ситуація обмеження розслідування у випадках заяв про жорстоке поводження, не проведення розслідування, припинення, зволікання. Розслідування має бути швидким та незалежним. Крім того, має бути громадський контроль такого розслідування. Потерпілий має мати реальну можливість брати участь у розслідуванні кримінального правопорушення.

Нажаль, сучасна практика відшкодування шкоди потерпілим, а також забезпечення участі потерпілих у кримінальних провадженнях не відповідає міжнародним та європейським стандартам та потребує удосконалення. Видається, що з урахуванням супутніх обставин, ненадання потерпілому реальної можливості брати участь у кримінальному провадженні, а також відсутність інформування потерпілих щодо ходу розслідування може розглядатись як нелюдське поводження в розумінні ст. 3 Конвенції.

У справі «Бекетов проти України» (Beketov v. Ukraine) від 19 лютого 2019 р. (заява № 44436/09) порушення матеріального аспекту ст. 3 Конвенції було встановлено у зв'язку з жорстоким поводженням, якого заявник зазнав з боку працівників поліції під час перебування під їхнім контролем у відділку⁹.

Порушення процесуального аспекту ст. 3 Конвенції було встановлено у зв'язку з неефективністю розслідування тверджень заявника щодо жорстокого поводження з боку працівників поліції з огляду на те, що: слідчий вісім разів відмовляв у порушенні кримінальної справи за скаргами заявника на жорстоке поводження; перший допит заявника слідчим відбувся більше ніж че-

---

⁸ Європейський механізм захисту прав людини: курс EdEra: URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra+HR201+hr201> (дата звернення: 15.10.2020).

⁹ Бекетов проти України (Beketov v. Ukraine): справа Європейського суду з прав людини від 19 лютого 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d19#Text (дата звернення: 15.10.2020).

рез два роки після подання ним скарги на жорстоке поводження, хоча заявник весь цей час перебував під вартою; розслідування не було направлено на встановлення тілесних ушкоджень; підхід державних органів до розслідування скарг заявника був переважно спрямований на виправдання підозрюваних у жорстокому поводженні працівників міліції, а не встановлення фактичних обставин; обґрунтованого пояснення тривалості провадження, яка становила п'ять років та 11 місяців, не було. З огляду на характер та тривалість ситуації, в якій перебував заявник, Суд встановив порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з ненаданням йому їжі та води у дні судових засідань і зазначив, що тримання осіб в умовах, які не передбачають задоволення їхніх базових потреб, є неприпустимим.

У справі «Матушевський і Матушевська проти України (заява № 59461/08) від 23 червня 2011 р. уряд держави не забезпечив ефективне розслідування смерті підозрюваного, який утримувався в СІЗО. 4 лютого 2008 р. тридцятирічного сина заявників, Ігора Матушевського (далі – І. М.), помістили у Львівський слідчий ізолятор № 19 після того, як його затримали за підозрою у зберіганні наркотичних засобів. У той самий день І. М. оглянула медична комісія та констатувала добрий стан його здоров'я. 22 травня 2008 р. затримані у камері № 153 постукали у двері та повідомили чергового інспектора про те, що І. М. впав з верхніх нар та втратив свідомість. Згідно з актом про смерть, складеним адміністрацією СІЗО та лікарями, що зафіксували смерть І. М., причиною смерті була зазначена закрита черепно-мозкова травма.

Уряд не надав будь-якого правдоподібного пояснення щодо тілесних ушкоджень на тілі І. М. (пункти 78–83 та 86, 98). Суд вважає, що ці тілесні ушкодження були достатньо серйозними, щоб вказувати на жорстоке пово-

дження, що виходить за межі максимального рівня жорстокості, встановленого статтею 3 Конвенції (п. 99)¹⁰.

Взагалі «нешасні випадки», а точніше їх констатування співробітниками пенітенціарної системи та правоохоронцями, є достатньо поширеною практикою. Такі випадки часто не забезпечуються ефективним розслідуванням. Але не всі такі випадки доходять до ЄСПЛ чи навіть до національного суду.

Нелюдське поводження у формі ненадання належної медичної допомоги засудженим. У справі «Гарумов проти України» (Garumov v. Ukraine) від 6 червня 2019 р., заява № 70043/17 констатовано порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з наданням заявнику неналежної медичної допомоги під час тримання його під вартою з огляду на невиправдані затримки органів влади з наданням заявнику медичної допомоги після встановлення його медичного стану, їх неможливості забезпечити його перебування в лікарні для подальшого обстеження та стаціонарного лікування, а також подальше погіршення його стану здоров'я¹¹.

У справі «Медяніков проти України» (Medyanikov v. Ukraine) від 19 лютого 2019 р. заява № 31694/06 встановлено порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з тим, що надана заявнику неналежна медична допомога під час його перебування під вартою призвела до певних труднощів, які перевищують невідворотній рівень страждання, притаманного триманню під вартою, а його гідність була принижена. Водночас, посилаючись на свою попередню практику у справах проти України, Суд зазначив, що лікування заявника проти туберкульозу та гепатиту С тривало протягом одинадцяти та шести років відповідно, і

---

¹⁰ Матушевський і Матушевська проти України: справа Європейського суду з прав людини від 23 червня 2011 р., заява № 59461/08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_901#Text (дата звернення: 15.10.2020).

¹¹ Гарумов проти України (Garumov v. Ukraine): справа Європейського суду з прав людини від 6 червня 2019 р., заява № 70043/17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e27#Text (дата звернення: 15.10.2020).

це свідчить про те, що лікування заявника не супроводжувалося комплексною терапевтичною стратегією відповідно до вимог ст. 3 Конвенції¹².

У справі «Петухов проти України» (№ 2) (Petukhov v. Ukraine (No. 2) від 12 березня 2019 р. заява № 41216/13 встановлено порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з наданням заявнику неналежної медичної допомоги щодо його захворювання на туберкульоз під час тримання під вартою з огляду на те, що протягом певного періоду часу заявнику регулярно надавали протитуберкульозний препарат, до якого він мав резистентність, відсутність в Україні правового регулювання забезпечення паліативної допомоги у місцях позбавлення волі, ненадання заявнику паліативної допомоги, і те, що заявнику не було створено інших спеціальних умов тримання під вартою ніж тих, що були у здорових засуджених¹³.

Крім того, порушення ст. 3 та ст. 13 Конвенції у зв'язку з наданням заявнику неналежної медичної допомоги та відсутністю ефективного національного засобу юридичного захисту щодо цього, а також неналежними умовами тримання заявника під вартою встановлені у справах Логвіненко проти Укра-

---

¹² Медяніков проти України (Medyanikov v. Ukraine): справа Європейського суду з прав людини від 19 лютого 2019 р., заява № 31694/06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d45#Text (дата звернення: 15.10.2020).

¹³ Крім того, справа «Петухов проти України» (№ 2) від 12 березня 2019 р. заява № 41216/13 відома встановленням порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з відсутністю можливості переглянути строк покарання заявника у вигляді довічного позбавлення волі. Це питання вже давно порушувалось ЄСПЛ у його численних рішеннях, зокрема у справах Вінтер проти Великої Британії, скарги №№ 66069/09, 130/10 і 3896/10 від 9 липня 2013 р., Ласло Маг'яр проти Угорщини заява № 73593/93 від 20 серпня 2014 р., Хатчінсон проти Великої Британії № 57592/08 від 17 січня 2017 р., а також у справі «Петухов проти України» (№ 2) від 12 березня 2019 р. заява № 41216/13. Це питання також активно розглядається у дослідженнях вчених та науковців кримінально-правового циклу. Характер визнаних порушень передбачає, що для належного виконання цього рішення від держави знадобиться проведення реформи системи перегляду довічних вироків. Див.: Туляков В. О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах. *Гуманізація кримінальної відповідальності*: мат. II Міжнар. науково-практ. симпозіуму (16–17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257–260; Хилок С. В. Lex stricta як складова принципу законності у кримінальному праві інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 7. № 3 (24). 2014. URL: e-pub.aau.edu.ua (дата звернення: 15.10.2020); Пономаренко Ю. А. Щодо впливу ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на інститут покарання за Кримінальним Кодексом України. *Кримінальне право в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 травня 2018 р.). Одеса: НУ «ОЮА», 2018. С. 153–156; Тимофеева Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Харків: Право, 2020. 280 с.; Тимофеева Л. Ю. Гуманне та нелюдське поводження в кримінальному праві України в умовах кризи та невизначеності. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2020*: Альманах наукових праць / за ред. проф. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв: Миколаївський ін-т права НУ ОЮА, 2020. С. 133–140.

їни (Logvinenko v. Ukraine) від 16 травня 2019 р. заява № 41203/16, «Король та інші проти України» (Korol and others v. Ukraine) від 7 березня 2019 р. заяви №№ 54503/08, 25725/09, 51967/09, 65987/09, 29273/10, 38721/10, 54570/16, 157/18, «Осіпенков проти України» (Osipenkov v. Ukraine) від 29 січня 2019 р. заява № 31283/17, «Чуприна проти України» (Chupryna v. Ukraine) від 29 січня 2019 р. заява № 876/16, «Іванов та Кашуба проти України» (Ivanov and Kashuba v. Ukraine) від 29 січня 2019 р. заяви №№ 12258/09 та 54754/10 та інших рішеннях ЄСПЛ.

Випадки нелюдського поводження на підставі неналежної медичної допомоги набувають особливої актуальності у зв'язку з пандемією коронавірусу. Держава навіть фізично не має змоги забезпечити належні умови засуджених.

Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями¹⁴ передбачають в тому числі стандарти щодо медичного обслуговування засуджених, вимоги щодо забезпечення здоров'я (п. п. 23–26). Разом з тим, практика не завжди відповідає таким вимогам.

Станом на 16 березня 2020 р. згідно Брифінгу Міжнародної тюремної реформи було зареєстровано понад 164000 підтверджених випадків COVID-19, нової форми коронавірусу, в 110 країнах з більш ніж 6470 зі смертельним результатом. У цьому брифінгу оцінювали поточну ситуацію зі спалахами COVID-19 і заходи щодо запобігання їх появи в тюрмах і більш широке надання заходів зі боку уряду людям, що знаходяться в системі кримінального правосуддя. Еквівалентність турботи про людей у в'язниці означає, що у разі підозри або підтвердження зараження COVID-19 люди в тюрмі повинні мати доступ до невідкладної спеціалізованої медичної допомоги без надмірних ускладнень¹⁵.

---

¹⁴ Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: міжнародний документ від 30 серпня 1955 р. № 995_212. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 15.10.2020).

¹⁵ Коронавірус: охрана здоровья и соблюдение прав человека лиц, находящихся в тюрьмах. Брифинг, 16 марта 2020 г. С. 6. URL: <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2020/03/Briefing-Coronavirus-Russian.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).

Враховуючи світовий досвід, ситуація в Італії загострилася з ростом числа випадків захворювання і його поширенням за межі «червоної зони» на півночі, 8 березня 2020 р. всі відвідування тюрем були заборонені, а всі реабілітаційні заходи були припинені. 8–9 березня в 27 в'язницях по всій країні спалахнули заворушення і протести. Сім ув'язнених померли від передозування метадону після перебування в лазареті.

В інших країнах відвідування тюрем було заборонено або обмежено в тій чи іншій формі. На Філіппінах, де зареєстровано 33 випадки зараження, відвідування тюрем були заборонені з 11 березня на один тиждень, а Угорщина (в якій було зареєстровано 12 випадків) ввела заборону на фізичний контакт під час відвідувань. Нідерланди також заборонили відвідування тюрем, за винятком установ, в яких перебувають діти. Деякі заходи, прийняті для обмеження контактів із зовнішнім світом для осіб, які перебувають у в'язницях, свідчать про дискримінаційне поводження з тими чи іншими категоріями осіб. Наприклад, Міністр внутрішньої безпеки Ізраїлю (де зареєстровано 39 випадків) розпорядився призупинити всі відвідування палестинців, які перебувають під вартою, або «ув'язнених з міркувань безпеки». Ірландська пенітенціарна служба зробила тимчасові обмеження на відвідування в режимі онлайн. Нові правила включають обмеження на одне відвідування на ув'язненого в тиждень не більше двома повнолітніми особами¹⁶.

Будь-які обмеження на контакти із зовнішнім світом повинні бути пропорційними, в тому числі обмеженими за часом і недискримінаційними. Заходи ізоляції або карантину повинні бути пропорційними, дозволеними законом і не приводити до фактичного одиночного ув'язнення.

Конвенція не тільки декларує необхідність охорони прав людини, але й запроваджує механізм забезпечення такої охорони. Європейський механізм захисту прав людини відрізняється конкретністю. Одним із принципів, на

---

¹⁶ Пресс-релиз Департамента исправительных учреждений и общественного надзора штата Нью-Йорк. URL: <https://doccs.ny.gov/doccsincreased-screening-protocols-covid-19-visitors-facilities> (дата звернення: 15.10.2020).

якому базується конвенційний захист прав людини є принцип «не ілюзорності прав». Він означає, що держава не може приховати порушення прав людини за офіційними формулюваннями¹⁷. Тобто, Конвенція має не теоретичний, а практичний характер. В даному випадку дієвий інструмент закладено у ст. 39 Регламенту («Попередні заходи»). Зокрема до такого механізму звертаються у випадках неналежного медичного обслуговування засуджених. Ці заходи обираються для попередження порушень Конвенції.

Також для реалізації прав та свобод створюються органи, які забезпечують таку реалізацію. Зокрема для попередження катувань створено «Європейський комітет запобігання катуванням».

Багато дій спрямовано на попередження. Зокрема, щоб забезпечити захист життя законом необхідно мати ефективну правоохоронну систему.

У багатьох рішеннях ЄСПЛ наголошується, що Конвенція – живий інструмент, а отже зміст стабільних вічних цінностей може змінюватися залежно від економічної, соціальної, культурної ситуації. Тобто розуміння катування та нелюдського поводження також еволюціонує та змінюється під впливом часу. ЄСПЛ з плином часу може розглядати як катування дії, які він раніше кваліфікував як нелюдське поводження.

Але в кінцевому рахунку практика ЄСПЛ залежить від наполегливості людини. Та взагалі будь-які зміни залежать від незадоволення порушеннями прав та свобод людини, бажання громадян змінити ситуацію, наполегливості, терпіння та активних дій, спрямованих на позитивні зміни. Правові реформи зазвичай відбуваються завдяки наполегливості активної меншості, а не більшості.

Висновки. Незважаючи на численні рішення ЄСПЛ проти України, як певні положення законодавства, так і практика їх застосування продовжує суперечити положенням Конвенції, зокрема статті 3.

---

¹⁷ Європейський механізм захисту прав людини: курс EdEra. URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra+HR101+hr101/courseware/c9c8eb5640c74ff29f029cb3a2c8f6b5/f483553f89f442c7bde1574cc2ac4767/> (дата звернення: 15.10.2020).

Проаналізувавши деякі рішення Європейського суду з прав людини, в яких встановлено порушення статті 3 Конвенції, виокремлено форми катування та нелюдського поводження. Серед них зокрема: не інформування громадян з боку держави, неналежне розслідування, неналежне поводження із засудженими, неналежне медичне обслуговування засуджених, загрози катування, ігнорування заяв щодо загроз катування чи неналежного поводження та ін.

Необхідні зміни до ст. 127 КК України в частині встановлення кримінальної відповідальності за катування шляхом бездіяльності та мовчазної згоди представника держави, як це передбачено Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. Також необхідними є зміни до КК України в частині встановлення реального та періодичного механізму перегляду довічного позбавлення волі судом.

Крім того, необхідне реформування в частині забезпечення реальної участі потерпілих у кримінальних провадженнях та застосуванні заохочувальних заходів, а також практики відшкодування шкоди потерпілим. Видається, що з урахуванням супутніх обставин, ненадання потерпілому реальної можливості брати участь у кримінальному провадженні, а також відсутність інформування потерпілих щодо ходу розслідування може розглядатись як нелюдське поводження в розумінні ст. 3 Конвенції.

Разом з тим, наразі проблема поводження з людьми правоохоронних органів та інших представників держави є нагальною та системною. Допоки не зміниться відношення до людей, до роботи, до своїх обов'язків, жодні зміни до законодавства не будуть ефективними. Тому необхідне системне реформування в контексті додержання вимог Конвенції.

Список використаних джерел

1. Бекетов проти України (Beketov v. Ukraine): справа Європейського суду з прав людини від 19 лютого 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d19#Text (дата звернення: 15.10.2020).
2. Гарумов проти України (Garumov v. Ukraine): справа Європейського суду з прав людини від 6 червня 2019 р., заява № 70043/17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e27#Text (дата звернення: 15.10.2020).
3. Європейський механізм захисту прав людини: курс EdEra: URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra+HR201+hr101/> (дата звернення: 15.10.2020).
4. Кіпр проти Туреччини: справа Європейського суду з прав людини від 10 травня 2001 р., заява № 5781/94. URL: <https://rm.coe.int/16806b5964> (дата звернення: 15.10.2020).
5. Коронавірус: охорона здоров'я и соблюдение прав человека лиц, находящихся в тюрьмах. Брифинг, 16 марта 2020 г. С. 6. URL: <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2020/03/Briefing-Coronavirus-Russian.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).
6. Матушевський і Матушевська проти України: справа Європейського суду з прав людини від 23 червня 2011 р., заява № 59461/08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_901#Text (дата звернення: 15.10.2020).
7. Медяніков проти України (Medyanikov v. Ukraine): справа Європейського суду з прав людини від 19 лютого 2019 р., заява № 31694/06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d45#Text (дата звернення: 15.10.2020).
8. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: міжнародний документ від 30 серпня 1955 р. № 995_212. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 15.10.2020).
9. Молдаван та інші проти Румунії: справа Європейського суду з прав людини від 12 липня 2005 р., заява № 64320/01. *Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини*. URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/68c2bdff26e4455ec22576c400367f66?OpenDocument&Click> (дата звернення: 15.10.2020).
10. Наконечна Л. А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття: автореф. дис ... канд. юрид. наук; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2016. 18 с.
11. Петухов проти України (№ 2) (Petukhov v. Ukraine (No. 2)): рішення Європейського суду з прав людини від 12 березня 2019 р., заява № 41216/13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text (дата звернення: 15.10.2020).
12. Пономаренко Ю. А. Щодо впливу ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на інститут покарання за Кримінальним Кодексом України. *Кримінальне право в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 травня 2018 р.). Одеса: НУ «ОЮА», 2018. С. 153–156.

13. Пресс-релиз Департамента исправительных учреждений и общественного надзора штата Нью-Йорк. URL: <https://doccs.ny.gov/doccsincreased-screening-protocols-covid-19-visitors-facilities> (дата звернення: 15.10.2020).

14. Скрекля Л. І. Жорстокість як наскрізне кримінально-правове поняття: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2014. 18 с.

15. Телесніцький Г. Н. Кримінальна відповідальність за катування: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. акад. внутр. справ. К., 2013. 20 с.

16. Телесніцький Г. Н. Кримінальна відповідальність за катування: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Г. Н. Телесніцький; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013. 265 с.

17. Тимофеева Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Харків: Право, 2020. 280 с.

18. Тимофеева Л. Ю. Гуманне та нелюдське поводження в кримінальному праві України в умовах кризи та невизначеності. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2020: Альманах наукових праць / за ред. проф. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко*. Миколаїв: Миколаївський ін-т права НУ ОЮА, 2020. С. 133–140.

19. Туляков В. О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах. *Гуманізація кримінальної відповідальності: мат. II Міжнар. науково-практ. симпозіуму (16–17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ)*. Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257–260.

20. Хилюк С. В. Lex stricta як складова принципу законності у кримінальному праві інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 7. № 3 (24). 2014. URL: e-pub.aau.edu.ua (дата звернення: 15.10.2020).

21. Шишкіна Е. В. Концепція заборони неналежного поводження з людиною та її еволюція в діяльності Ради Європи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11; Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2009. 24 с.

REFERENCES

1. Beketov proty Ukrayiny (Beketov v. Ukraine): sprava Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 19 lyutoho 2019 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d19#Text [in Ukrainian].

2. Harumov proty Ukrayiny (Garumov v. Ukraine): sprava Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 6 chervnya 2019 r., zayava № 70043/17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e27#Text [in Ukrainian].

3. Yevropeys'kyu mekhanizm zakhystu prav lyudyny: kurs EdEra. URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra+HR101+hr101/about> [in Ukrainian].

4. Kipr proty Turechchyny: sprava Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 10 travnya 2001 r., zayava № 5781/94. URL: <https://rm.coe.int/16806b5964> [in Ukrainian].

5. Koronavirus: okhrana zdorov'ya i soblyudeniye prav cheloveka lits, nakhodyashchikhsya v tyur'makh. Brifing, 16 marta 2020 r. URL: https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2020/03/Briefing-Coronavirus-_Russian.pdf [in Russian].

6. Matushevs'kyi i Matushevs'ka proty Ukrayiny: sprava Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 23 chervnya 2011 r., zayava № 59461/08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_901#Text [in Ukrainian].

7. Medyanikov proty Ukrayiny (Medyanikov v. Ukraine): sprava Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 19 lyutoho 2019 r., zayava № 31694/06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d45#Text [in Ukrainian].

8. Minimal'ni standartni pravyla povodzhennya z v'yaznyamy: mizhnarodnyy dokument vid 30 serpnya 1955 r. № 995_212. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text [in Ukrainian].

9. Moldavan ta inshi proty Rumuniyi: sprava Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 12 lypnya 2005 r., zayava № 64320/01. *Komyunike Sekretarya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny*. URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/68c2bdf26e4455ec22576c400367f66?OpenDocument&Click> [in Ukrainian].

10. Nakonechna, L.A. (2016). Nasyt'stvo yak naskrizne kryminal'no-pravove ponyattya. *Extended abstract of candidate's thesis*. L'viv [in Ukrainian].

11. Petukhov proty Ukrayiny (№ 2) (Petukhov v. Ukraine (No. 2): rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 12 bereznia 2019 r., zayava № 41216/13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text [in Ukrainian].

12. Ponomarenko, Yu.A. (2018). Shchodo vplyvu st. 3 Konventsii pro zakhyst prav lyudyny ta osnovopolozhnykh svobod na instytut pokarannya za Kryminal'nym Kodeksom Ukrayiny. *Kryminal'ne pravo v umovakh hlobalizatsiyi: materialy Mizhnarodnoyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi (m. Odesa, 25 travnya 2018 r.)*. Odesa: NU «OYUA», 153–156 [in Ukrainian].

13. Press-reliz Departamenta ispravitel'nykh uchrezhdeniy i obshchestvennogo nadzora shtata N'yu-York (2020). URL: <https://doccs.ny.gov/doccsincreased-screening-protocols-covid-19-visitors-facilities> [in Russian].

14. Skreklya, L.I. (2014). Zhorstokist' yak naskrizne kryminal'no-pravove ponyattya. *Extended abstract of candidate's thesis*. L'viv [in Ukrainian].

15. Telesnits'kyi, H.N. (2013). Kryminal'na vidpovidal'nist' za katuvannya: porivnyal'no-pravove doslidzhennya. *Extended abstract of candidate's thesis*. K. [in Ukrainian].

16. Telesnits'kyi, H.N. (2013). Kryminal'na vidpovidal'nist' za katuvannya: porivnyal'no-pravove doslidzhennya. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

17. Timofyeyeva, L.Yu. (2020). Humanistychna paradyhma: dosvid, vyklyky ta perspektyvy kryminal'noho prava Ukrayiny. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

18. Timofyeyeva, L.Yu. (2020). Humanne ta nelyuds'ke povodzhennya v kryminal'nomu pravi Ukrayiny v umovakh kryzy ta nevyznachenosti. *Novitni kryminal'no-pravovi doslidzhennya – 2020: Al'manakh naukovykh prats'*. O.V. Kozachenko, O.M. Musychenko (Eds.); Mykolayiv: Mykolayivs'kyu in-t prava NU OYUA, 133–140 [in Ukrainian].

19. Tulyakov, V.O. (2018). Pryznachennya bil'sh suvoroho pokarannya u suchasnykh umovakh. *Humanizatsiya kryminal'noyi vidpovidal'nosti: mat. II Mizhnar. naukovo-prakt. sympoziumu (16–17 lystopada 2018 r., m. Ivano-Frankivs'k)*. Ivano-Frankivs'k: Universytet Korolya Danyla, 257–260 [in Ukrainian].

20. Khylyuk, S.V. (2014). Lex stricta yak skladova pryntsypu zakonnosti u kryminal'nomu praviv interpretatsiyi Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny. *Chasopys Akademiyi advokatury Ukrayiny. Vol. 7, 3 (24)*. URL: e-pub.aau.edu.ua [in Ukrainian].

21. Shyshkina, E.V. (2009). Kontsepsiya zaborony nenalezhnoho povodzhennya z lyudynoyu ta yiyi evolyutsiya v diyal'nosti Rady Yevropy. *Extended abstract of candidate's thesis*. K. [in Ukrainian].

Тимофеева Л. Ю. пытки и жестокое обращение в контексте современной практики Европейского суда по правам человека

В статье рассмотрены проблемы связанные с пытками и бесчеловечным обращением в контексте современной практики Европейского суда по правам человека. Проанализировав некоторые решения ЕСПЧ, в которых установлено нарушение статьи 3 Конвенции, выделены формы пыток и бесчеловечного обращения. Среди них в частности: ненадлежащее расследование, обращение с осужденными, медицинское обслуживание осужденных, угрозы применения пыток, игнорирование заявлений относительно угроз применения пыток или ненадлежащего обращения и др. В работе предложено учесть положительный европейский опыт в части обеспечению реального механизма защиты прав и свобод человека, в частности от пыток и бесчеловечного обращения.

Ключевые слова: практика Европейского суда по правам человека, применение Конвенции, права и свободы человека, принцип пропорциональности, принцип законности, пытки, бесчеловечное обращение.

Timofeeva L. Yu. Torture and inhuman treatment in the context of the relevant practice of the European Court of Human Rights

The article examines the problems of torture and ill-treatment in the relevant practice of the European Court of Human Rights. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (the Convention) has become an important place in the practice of application of criminal law of Ukraine. After analyzing some practice ECtHR about violation of Article 3 of the Convention, the forms of torture and inhuman treatment were singled out. These include: improper

investigation, improper treatment of convicts, improper medical care of convicts, threats of torture, ignoring allegations of threats of torture or ill-treatment, etc.

It was found that despite numerous judgments of the European Court of Human Rights against Ukraine, both certain provisions of law and practice of their application continue to contradict the provisions of the Convention, in particular Article 3.

It is established that currently the problem of treatment of people by law enforcement agencies and other state representatives is urgent and systemic.

The paper proposes that some European experience should be borrowed in providing a real mechanism for the protection of human rights and freedoms. Reforms are needed to ensure the effective participation of victims in criminal proceedings and the use of incentives, as well as the practice of compensating victims. It seems that given the accompanying circumstances, failure to provide the victim with a real opportunity to participate in criminal proceedings, as well as the lack of informing the victims about the progress of the investigation can be considered as inhuman treatment within the meaning of Art. 3 of the Convention.

Key words: *practice of the European Court of Human Rights, application of the Convention, human rights and freedoms, principle of proportionality, principle of legality, torture, inhuman treatment.*